

BOZZAY RÉKA

egyetemi adjunktus

(https://orcid.org/0000-0002-3057-000X)

Debreceni Egyetem BTK Néderlandisztikai Tanszék

University of Debrecen, Faculty of Arts, Department of Dutch Studies

bozzay.reka@arts.unideb.hu

CSERNÁK LÁSZLÓ (1740–1816), DEVENTERI
PROFESSZOR ÉS DEBRECENI ALAPÍTVÁNYA

*A Debreceni Református Kollégium korábbi diákja éveket töltött Hollandiában, hogy felkészüljön egy későbbi remélt filozófiai professzori állásra valamelyik hazai református kollégiumban. Bár kiválóan teljesítette filozófiai és orvosi tanulmányait Utrechtben és Groningenben, elmaradt a magyarországi meghívás. Deventerből kapott végül állásajánlatot és lett ott a filozófia professzora. Feleségül vette egy holland nőt – Elisabeth Slichtenbree –, majd belevágott új, boldog életébe Hollandiában. Már 12 éve élt Deventerben, amikor Sárospatakról kapott meghívást a történelem, görög és ékeesszólás tanári katedrájára, amit azonban hollandiai kötelezettségei (munka, család) visszautasított. Néhány évvel később Groningenbe is meghívták professzornak, de ezt is elutasította. Tudományos munkája, *Cribrum Arithmeticum* 1811-ben jelent meg és Csernák több példányt juttatott belőle Magyarországra és Erdélybe. Halála után nagyobb pénzüsszeget hagyott magyar alma materére, amit a kollégium közszükségeire használtak fel.*

Kulcsszavak: Csernák László, hagyaték, Deventer, filozófia professzora

*LÁSZLÓ CSERNÁK (1740–1816), A PROFESSOR OF DEVENTER AND HIS LEGACY IN DEBRECEN. A former alumnus of the Reformed College of Debrecen spent years in the Netherlands, preparing for his hoped job in Hungary as a professor of Philosophy in one of the Reformed colleges. Although he completed his study in Utrecht and in Groningen in Philosophy and Medicine with excellent results, he was never invited to a cathedra in Hungary. He was offered a job in Deventer which he accepted and became a professor of Philosophy. He married a Dutch woman – Elisabeth Slichtenbree – and started a new, fulfilling life in the Netherlands. After 12 years living in Deventer, he received an invitation to a post of professor of History, Ancient Greek, and Eloquence in Sárospatak, which he refused due to his engagements (job and family) in the Netherlands. A couple of years later he was invited to Groningen for a professorship, which he refused, too. His scientific work *Cribrum Arithmeticum* was published in 1811, and Csernák sent examples of it to Hungary and Transylvania. After his death he legated a huger amount of money to his Hungarian Alma Mater, which was used for public needs of the college.*

Keywords: Csernák László, legacy, Deventer, professor of Philosophy

Beérkezett: 2021. 02. 15.

Közlésre elfogadva: 2021. 05. 15.

Copyright GERUNDIUM

A külföldi tanulmányok elsődleges célja az volt, hogy a diákokat hazai karrierjükre készítse fel. A külföldön tanult diákok elhelyezkedési lehetőségei kedvezőbbek voltak a csak itthoni tanulmányokat folytató *domi doctus*-okénál, jobb állás, magasabb fizetés várta a külföldi akadémiaírókról hazatérőket. A legtöbb magyar tanulmányai végeztével valóban vissza is tért szülőföldjére az egykori peregrinusokból lettek a kollégiumok professzorai, református püspökei, városi és országos tisztviselők. Kivételnek számított, ha valaki külföldön maradt, és ott futott be karriert. A kora újkori peregrinációs kapcsolatok jórészt egyoldalúak voltak, hiszen a Magyarországról és Erdélyből induló peregrinusok hollandiai tanulmányaikat követően visszatértek, így tudásukat a hazai tudomány és közélet szolgálatába állították. Nem feledkezhetünk meg azonban azokról a magyarokról sem, akik megszerzett tudásukat és képességeiket új, választott hazájukban kamatoztatták. Ilyen diák volt Csernák László is, aki a magyarországi peregrinusok többségével ellentétben nem jött haza, hanem Hollandiában maradt és a deventeri főiskola (*athenaeum illustre*) filozófia professzora lett. Csernákot egyébként mind régi, mind új hazája igen nagyra becsülte, amiben szerepe volt tudományos munkásságának és a debreceni kollégiumnak tett alapítványának is.

Csernák ifjúkoráról nem maradt fenn sok adat. 1740. szeptember 1-jén született valahol Nyugat-Magyarországon. Egyik életrajzírója szerint Felső-Kamond és Pápa között valahol félúton látta meg a napvilágot,¹ míg a deventeri főiskola rektorának és szenátusának bejegyzése szerint Győrben (Raab vagy Jauranus) született.² Csernák magyar nemesi családból származott, édesapja, Csernák György, Veszprém vármegye bírása volt, édesanyja, Horváth Kocsy Erzsébet, egy ideig Bethlen Katalin, II. Apafi Mihály erdélyi fejedelem özvegyének az udvarában élt. Csernákot édesanyja Debrecenbe küldte a református kollégiumba tanulni, ahol is a törvényeket 1755. április 24-én írta alá, majd tizenegy évet töltött az iskolában. Más tehetséges ifjakhoz hasonlóan ő is külföldi tanulmányokat tervezett, melyhez bizonyítványt Domokos Lajostól, Debrecen város főbírájától szerzett. Külföldi tanulmányaihoz még a Helytartótanácsból is engedélyt kellett kapnia, azt azonban nem tudjuk biztosan, hogy mikor indult el Hollandiába. Csernák életrajzai, melyek valószínűleg a Deventerben összeállított életrajzán alapulnak, azt állítják, hogy másfél évig kellett a Helytartótanács engedélyére várnia, mellyel a kezében egyéves zürichi tanulmányokat folytathatott volna. Miközben Bécsben várt a kibocsátására, fizikát hallgatott az egyetemen. 1768-ban Bázelen volt, majd később Torinóban.³ Még ugyanezen év szeptemberében pedig Utrechtben iratkozott be, ahol a Stipendium Bernardinum ösztöndíjasa lett.⁴

¹ JELITAI József, „Csernák László”, Különlenyomat a *Debreceni Szemle* 1937. július-szeptember 7–8. számából, 1.

² Historisch Centrum Overijssel, Stadsarchief Deventer (továbbiakban HCO) *Rector Magnificus en senaat van het athenaeum illustre*, 1630–1872, ID 806. 24. Register 1775.

³ Sz. n. „Levensberigt van den Hooggeleerden Heere Ladislaus Chernac”, *Algemene Konst- en Letter-bode voor het jaar 1817*, 213.

⁴ BOZZAY Réka és LADÁNYI Sándor, *Magyarországi diákok holland egyetemeken (1595–1918)*, (Budapest: ELTE Egyetemi Levéltár, MTA Egyetemtörténeti Albizottság, 2007), 157. 1783. sz.

A hivatalos életrajzzal ellentétben Csernák neve már 1767-ben felbukkan a groningeri *album studiosorum*-ban, miközben ekkor más életrajzi adatok szerint még Bécsben, majd Bazelben kellett volna tartózkodnia. A következő éves groningeri recenzáláskor 1768. október 24-én a neve nem szerepel a listán, ugyanis 1768-ban már a *Stipendium Bernardinum* ösztöndíjasa lett Utrechtben.⁵ A svájci és torinói beiratkozása, amit a szakirodalom emleget, tehát valószínűleg nem igaz, a svájci egyetemeken tanuló magyar diákok nevét publikáló Hegyi Ádám Csernák nevére nem bukkant a matrikulákban,⁶ és ugyancsak nem szerepel Göttingenben sem 1769-ben.⁷

A groningeri forrásokból megállapítható, hogy az ottani egyetemre 1767. szeptember 28-án iratkozott be,⁸ 1768-ban nem recenzált ugyanott,⁹ de 1769. július 12-én újból Groningenben találjuk, ahol a neve ismét feltűnik a beiratkozási listán,¹⁰ majd 1774-ig minden évben feliratkozik a recenzálási listákra,¹¹ sőt 1775-ben még doktori disszertációt is véd.¹² Eredetileg nem állt Csernák szándékában, hogy élete hátralevő részében Hollandiában maradjon, remélte, hogy meghívást kap egykori *alma matere*, a debreceni kollégium egyik professzori katedrájára, ez a vágya azonban nem valósult meg.¹³

A Groningenben töltött idő mindenféle szempontból rendkívül gyümölcsöző volt. Magyarként ingyenesen iratkozhatott be („*gratis quia Hungarus*”),¹⁴ 1767-ben teológus hallgatóként regisztrálják a beiratkozáskor. Amikor két évvel később újból immatrikulált, az *album studiosorum*-ba nem jegyezték fel, hogy milyen tanulmányokat folytatott, de vizsgálóból és a doktori dolgozataiból arra következtethetünk, hogy filozófiát – ezen belül is elsősorban matematikát és fizikát –, illetve orvostudományt tanult. Más

⁵ S. D. van VEEN, *Het Stipendium Bernardinum. Geschiedenis eener Utrechtse Academie-beurs* (Utrecht: G. J. A. Ruijs, 1911), 280.; W. M. SCHINKELSHOEK, *Het Stipendium Bernardinum von allen Seiten beleuchtet*, Beilage, Doktori Disszertáció PDF, 8.

⁶ HEGYI Ádám és SZÖGI László, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és főiskolákon 1526–1919* (Budapest: ELTE Egyetemi Levéltár, 2016), 65, 137.

⁷ TAR Attila, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1694–1789* (Budapest: ELTE Egyetemi Levéltár, 2004.)

⁸ Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven (továbbiakban RGCGA) Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.1.3. 45. 'Album academiae huius, habens nomina studiosorum, manibus ipsorum signata', album studiosorum, 1615–1809. 1698 aug 25–1809 okt 6.

⁹ RGCGA Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.1.3. 46. 'Recensielijsten', lijsten van opnieuw ingeschreven studenten, 1765–1807

¹⁰ RGCGA, Toegangnummer 46. *Stukken betreffende studenten*, 2.1.1.3. 45. album studiosorum, 1615–1809.

¹¹ RGCGA Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.1.3. 46. 'Recensielijsten', Uo.

¹² RGCGA, Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.1.2. 20. 'Acta senatus academici', klad-resoluties van de senaat, 1773 sep 4–1783. dec 18., 1775. július 14.

¹³ JELITAI, *Csernák László*, 3.

¹⁴ RGCGA, Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.1.3. 45. 'Album academiae huius, habens nomina studiosorum, manibus ipsorum signata', album studiosorum, 1615–1809. 1698 aug 25–1809 okt 6.

magyarokhoz hasonlóan ő is részesült a groningeni menza szabad asztalában. 1767. szeptember 28-án a félasztal (vagyis féláron étkezhetett a menzán) kedvezményében részesült,¹⁵ két évvel később 1769. október 6-tól pedig teljesen ingyenesen étkezhetett.¹⁶ 1774-ben mint doktorált orvos is ingyen ellátást kapott a *bursa publicában*.¹⁷

Groningeni tanulmányai során rendkívül sokoldalú tudományos érdeklődésről tett tanúbizonyságot, számos munka került ki a kezei közül. Az első disputája az elektromosságról szóló fizikai értekezés volt, melyet Antonius Brugmans elnöklete alatt folytatott 1771. május 4-én: „*De Theoria Franklini, in explicando experimento Leidensi cum dubiis eandem non mediocriter infirmantibus*”. Ebben a munkában az elektromosság Franklin-féle elméletét vizsgálta a leideni palackkal végzett kísérletben. Disputáját a szenátus hozzájárulásával ingyenesen folytathatta le.¹⁸ Más magyarokhoz hasonlóan külföldi tartózkodása alatt kevés pénze volt, ezért, hogy doktorálása költségeit fedezni tudja, a groningeni szenátushoz fordult anyagi támogatásért. Orvostudományi disszertációját, „*De respirationem voluerum*” címmel védte meg 1773. augusztus 25-én, majd három nappal később ingyenesen¹⁹ orvosi vizsgát tett.²⁰ Ez a munka a madarak légzését vizsgálta. A műben először általánosságban írt a légzésről az embernél, a négy lábú állatoknál, a halaknál, különösen is kitért a cetekre, majd ezt követték a madarak. Megállapította, hogy a légzést a madarak üreges csontjai segítik elő. Két évvel később 1775 nyarán filozófiai disszertációt védett *summa cum laude* „*De aqua inter aquam ferventem, non ebulliente*” címmel Antonius Brugmans elnökletével. A dolgozat azt vizsgálta, hogy ha vizet tesznek a forrásban levő víz közepébe, az nem kezd el forrni. Doktorálásának költségeit ezúttal is a groningeni szenátus támogatásával sikerült kifizetnie.²¹

Csernák groningeni diákéveiből maradt fenn egy, az egyetemi iratokban is feljegyzett történet. Orvosdoktori disszertációjának védeése előtt a helytartó tiszteletére rendezett felvonuláson vett részt. Más doktorokkal és doktorjelöltekkel együtt levelet írtak a *Rector Magnificushoz* és a szenátus más tagjaihoz, melyben magasabb státuszukra hivat-

¹⁵ RGCGA Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.1.4. 49. 'Catalogus studiosorum qui schedulas pro obtinendo bursae beneficio petierunt', lijst der bursalen, 1661–1771, 1767. szeptember 28.

¹⁶ RGCGA, Toegangnummer 47. *Curatoren van de Groningse Universiteit*, 2.1.3.11. „Resolutien der heeren curatoren”, resolutiën van het college van curatoren, 1760. april 25–1769. dec 30.

¹⁷ RGCGA, Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.1.2.20. 'Acta senatus academici', klad-resoluties van de senaat, 1773. sep 4.–1783. dec 18.; 1774. október 15.

¹⁸ RGCGA, Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.1.2.33. 'Acta senatus academici', net-afschrift van der resoluties van de academische senaat, 1765. sept 4–1771 sept 4., 1770. április 21.

¹⁹ Erről szenátusi határozat született 1773. június 28-án RGCGA, Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.1.2.19. 'Acta senatus academici', klad-resoluties van de senaat, 1763. sep 4–1773. sep 3.

²⁰ RGCGA, Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.3.3. 138. 'Acta facultatis medicae acad. Groningo Omland.', notulen der faculteitsvergaderingen en der gehouden examina, 1754–1813.

²¹ RGCGA, Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.1.2. 20. 'Acta senatus academici', klad-resoluties van de senaat, 1773. sep 4–1783. dec 18., 1775. július 14.

kozva azt kérték, hogy a diákok csoportján belül egy külön kisebb csoportot alkothassanak, és közvetlenül az ezredes után vonulhassanak.²²

1775. október 6-án a deventeri *Athenaeum Illustre* azzal kereste meg Csernákot, hogy vállalja el náluk a filozófia professzor állását, mert korábbi professzorukat Bernhardus Nieuwhofot Harderwijkbe hívták.²³ Mivel Csernák hiába várta, hogy Magyarországról meghívást kapjon az egyik professzori katedrára, így végül igen mondott a deventeri megkeresésre. A rektor és szenátus ülésén először négy hónappal később 1776. február 3-án vett részt.²⁴ Az ülésen azt a határozatot hozták, hogy professzori beiktató beszédét (*oratio inauguralis*) a hideg miatt elnapolják, az óráit viszont el kell kezdenie megtartani, és a tanítás kezdetétől fogva fizetést is kap. Beiktató beszédére végül február 27-én került sor.²⁵

A filozófia professzoraként mai szemmel meglepően különböző tárgyakat tanított: euklideszi geometriát, Musschenbroek fizikáját, Engelhard vagy Scheffer metafizikáját, hidrosztatikát, az utrechti professzor, Hennert-féle sík és gömbölyű formák trigonometriáját (*trigonometria plana et sphaerica*), fiziológiát és pszichológiát, valamint Baumeister-féle logikát.²⁶ Deventerbe érkezése után közvetlenül az elhunyt Jordens professzor óráit is át kellett vennie.²⁷ A külön feladatokért külön fizetés is járt, 420 gulden egyharmadát fizették ki neki ezért.²⁸

Csernák természettudósként sokat kísérletezett. Röviddel munkába állása után a rektort és a szenátust arra kérte, hogy 300 gulden értékben matematikai eszközöket rendelhessen, és felhatalmazást kért arra is, hogy belátása szerint fizethessen értük.²⁹ Az eszközök vásárlását Deventer városa finanszírozta.³⁰ A városi bírák és tanács jegyzőkönyve szerint ezek az eszközök egy évvel később (1777 végén) érkeztek meg Utrechtből. Mivel az eszközök közül néhányat meg kellett javítani, és ezért ezeket Leidenbe kellett küldeni, a Csernáknak adott 300 gulden kevésnek bizonyult minden költség fedezésére. A város azonban azonnal Csernák segítségére sietett a szükséges összeggel, sőt még a professzor útiköltségét is kifizették.³¹

²² RGCGA, Toegangnummer 46. *Senaat en de faculteit van de Groningse universiteit*, 2.1.1.2.19. 'Acta senatus academici', klad-resoluties van de senaat, 1763. sep 4–1773. sep 3., 1775. augusztus 25.

²³ HCO, *Rector Magnificus en senaat van het athenaeum illustre, 1630–1872*, ID 804 Schoolraad 1. kötet 1619–1779.

²⁴ HCO, *Rector Magnificus en senaat van het athenaeum illustre, 1630–1872*, ID 806. 24. Register 1776.

²⁵ HCO, *Schepenen en Raad van de stad Deventer, periode Republiek Stadsbestuur*, ID 691. 4.40.

²⁶ JELITAI, *Csernák László*, 3.

²⁷ HCO, *Schepenen en Raad van de stad Deventer, periode Republiek Stadsbestuur*, ID 691. 4.40., 1776. január 30.

²⁸ Uo., 1776. október 15.

²⁹ HCO, *Rector Magnificus en senaat van het athenaeum illustre, 1630–1872*, ID 806. 24. Register, 1776. november 18.

³⁰ HCO, *Rector Magnificus en senaat van het athenaeum illustre, 1630–1872*, ID 806. 25. Extracten uit de resoluties van het stads- en gemeentebestuur, 1707–1860, 1776. november 8.

³¹ HCO, *Schepenen en Raad van de stad Deventer, periode Republiek Stadsbestuur*, ID 691. 4.41., 1777. december 31.

Jó élete volt Csernáknak Deventerben. Érkezése után 550 guldenes havi fizetést kapott, sőt a városi polgárjogot is elnyerte.³² Fizetését az elkövetkező években hol 100,³³ hol 150 guldenel³⁴ emelték meg. Úgy tűnt, hogy Magyarországon továbbra sem kaphat állást, ezért úgy döntött, hogy véglegesen Deventer városában telepszik le, így feleségül vette egy jómódú városi kereskedő lányát, Elisabeth (Elsabe) Slichtenbreet. Inentől kezdve a saját nevét is megváltoztatta Csernák Slichtenbreere, ami a korban igazán egyedülálló volt.³⁵ A házaspár a Groote Overstraaton lakott, a feleségnek közvetlenül a házuk mögött a Kleine Overstraaton még három másik háza is volt,³⁶ de Csernák tulajdonában is volt egy épület az 1797-es adminisztratív akták szerint, méghozzá az Overstichtlaanon álló Huis de Borgel.³⁷ Gyermek a házasságból nem született,³⁸ de a Csernák név mégsem tűnt el, ugyanis feleségének egy rokona a fiát László Csernák Slichtenbreenek nevezte el.³⁹

Csernák hiába várta, hogy Debrecenben professzori katedrához jusson. Még groningeni tanulmányai alatt írt Sinai Miklósnak, hogy hollandiai egyetemjárását befejezve készen áll akár Kecskeméten, akár másik iskolában a tanítási feladatokra. A tanári pályára nagyon komolyan készült, már groningeni tartózkodása idején magánórákat adott, hogy gyakorlatot szerezzen és munkájával tisztességes megélhetését tudja fedezni. Minderről a hiábavaló várakozásról tájékoztatta a sárospataki kollégiumot, miután onnan megérkezett hozzá a régóta várt állásajánlat.⁴⁰ Patakon történelmet, ékesszólást és görög nyelvet kellett volna tanítania.⁴¹ 1781. december 11-én azonban Deventer város tanácsát és bírját arról értesítette, hogy lemond a neki felajánlott sárospataki feladatról.⁴² A kollégium kurátorát Vay Istvánt is tájékoztatta, hogy bár nagyon megtisztelő a felkérés, de az elmúlt tizenöt évet a filozófia, a természetjog és a matematika tanulmá-

³² Uo., 1776. augusztus 30.

³³ Uo., 1776. november 12.

³⁴ HCO, *Schepenen en Raad van de stad Deventer, periode Republiek Stadsbestuur*, ID 691. 4.42., 1780. április 28.

³⁵ JELITAI, *Csernák László*, 3.

³⁶ HCO, *Stadsarchief Deventer* ID 1108 Huis en grondpapieren, 67., 1819. szeptember 11.

³⁷ HCO, *Stadsarchief Deventer* ID 857 Boerderijdocumentatie, (Schoutambt Colmschate; rechterlijk archief) nr. 24, blz. 63 [30-06-1797]. Az épület egyébként már a 15. században is állt és a 18. században került a Csernák család tulajdonába. A háznak saját wikipedia oldala is van: https://nl.wikipedia.org/wiki/Huis_Borgele (hozzáférés dátuma 2021. január 26.)

³⁸ *Levensberigt...*, 215.

³⁹ JELITAI, *Csernák László*, 3. Ez a Ladislaus Chernac Slichtenbree 1811. június 25-én jogi doktorátust szerzett a leideni egyetemen. Vö. P. C. MOLHUYSEN, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit*, 7de deel, (s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1924), 138.

⁴⁰ Sárospataki Református Kollégium Levéltára (továbbiakban SRKL) A XVIII/6399/211, Csernák László levele vajai Vay Istvánhoz, Deventer, 1781. december 17. A latin szöveg digitalizálásáért Szentimrei Márk levéltáros úrnak, a fordításban nyújtott segítségért pedig Dr. habil. Takács Levente docens úrnak (DE, Klasszika-filológiai és Ókortörténeti Tanszék) tartozom hálás köszönettel.

⁴¹ HCO, *Schepenen en Raad van de stad Deventer, periode Republiek Stadsbestuur*, ID 691. 4.43., 1781. július 3.

⁴² „van het hem opgedragen beroep afziet”, Uo.

nyozására és tanítására fordította, sok pénzt költött ilyen témájú könyvekre és eszközökre, már betöltötte 42. évét, így nem tudja, hogy a filozófiai katedrát érdemes-e a történelemre cserélnie. Jóllehet Szatmári István hazai útmutatása mellett olvasta mindkét nyelvű auktorokat, Hollandiában pedig Offerhaus és Reitz iskoláinak látogatása mellett a bölcelet tudományát sem hanyagolta el, az ékesszólásban ráadásul már Debrecenben gyakorlatot szerzett a diákok tanításával, viszont Hollandiában filozófiát és orvostudományt tanult – ez utóbbit azért, mert szükségesnek érezte filozófusként ennek a tudománynak is a megismerését. Majd a hiába várt magyarországi állás helyett elfogadta a deventeri iskola meghívását. A városban végül családot alapított és arra hivatkozott, feleségét szülei és családja köréből nem tudja elszakítani.⁴³ Évekkel később 1814. szeptember 15-én Csernák Teleki Sámuel kancellárhoz küldött levelében ugyan csak megerősítette, hogy felesége nem akart Magyarországra költözni.⁴⁴

Nyolc évvel Patakra történt meghívása után Groningenből is érkezett állásajánlat. Életrajzírói azonban nem tudták, hogy Csernák neve nem 1789-ben bukkant fel először az egyetemi aktákban mint lehetséges professzor. 1787. február 15-én Widder professzor halálát követően a filozófia tanári szék megüresedett. Az egyetem három nevet terjesztett a helytartó elé, ezek között volt Csernáké is.⁴⁵ Májusban azonban a helytartó tanácsára nem Csernákot választották meg a posztra.⁴⁶ Két évvel később, 1789. május 4-én, Csernák korábbi groningeni filozófia és matematika professzorának, Antonius Brugmans-nak az állása szabadult fel.⁴⁷ Még ugyanazon év október 9-én az egyetemi kurátorok újból három jelölt nevét terjesztették a helytartó elé, aki október 15-én úgy döntött, hogy Christiaan Leindforstot nevezi ki és nem Csernákot.⁴⁸ Egy hónappal később, november 5-én Van de Wijnperse professzort Amszterdamba neveztek ki lelkésznek. Ebben az eljárásban a három jelölt között Csernák neve újból felbukkant a kurátorok helytartónak tett ajánlásában.⁴⁹ A helytartó december 17-ei választásában azt írta, hogy Csernákot választotta erre a posztra, illetve arról is írt, hogy az új professzor évente 1000 gulden jövedelemre számíthat.⁵⁰ Két nappal később, december 19-én Lewe titkár levélben értesítette Csernákot groningeni filozófia professzori kinevezéséről,⁵¹ aki gyorsan válaszolt, hogy a kinevezés váratlanul érte, családi okok miatt pedig gondolkodási időt kért.⁵² A deventeri városi bírák és tanács jegyzőkönyvéből kiderül, hogy aznap, amikor Csernák az első levelét elküldte Groningenbe a deventeri

⁴³ SRKL A XVIII/6399/211.

⁴⁴ JELITAI, *Csernák László*, 7.

⁴⁵ RGCGA, Toegangnummer 47. *Curatoren van de Groningse universiteit*, 2.1.1.13. „Resolutien der heeren curatoren”, resolutiën van het college van curatoren, 1776. maart 2-1791. dec. 20,

⁴⁶ Uo., 1787. május 28.

⁴⁷ Uo., 1789. május 4.

⁴⁸ Uo., 1789. október 9. és 15.

⁴⁹ Uo., 1789. november 5.

⁵⁰ Uo., 1789. december 17.

⁵¹ Uo., 1789. december 19.

⁵² Uo., 1789. december 31.

városi tanácsot is értesítette a groningeni megkeresésről.⁵³ Deventer városa viszont nem akarta elengedni, így gyorsan még 150 gulddal megemelték a fizetését, és megkérték, hogy mondjon le a groningeni professzorságról.⁵⁴ Csernák december 27-én Groningenbe küldött válaszlevelében azt írta, hogy a deventeri polgármester és a deventeri iskola kurátorainak kérésére nem fogadja el a neki felajánlott állást, mivel felettesei arra kérték, hogy maradjon náluk.⁵⁵ Döntéséről értesítette a deventeri városi tanácsot is, akik a 150 guldenes fizetésemelését megerősítették.⁵⁶

Deventeri munkása idején három éven keresztül az *Athaeneum* legmagasabb posztját is betöltötte: 1795. november 3-án rektornak nevezték ki, mely tisztelet 1798. október 25-ig viselte.⁵⁷

„*Cribrum Arithmeticum*” című tudományos művének 1811-es megjelenése jó alkalmul szolgált arra, hogy magyarországi kapcsolatait újra felelevenítse, ugyanis mintegy 17 éven keresztül még magyarországi családjáról sem tudott. Ennek oka lehetett talán Hollandia francia megszállása (1795–1814), amelyről ugyan Csernák is említést tett, de nem nevezte ezt a kapcsolat megszakadásának okaként. Mivel régi ismerősei közül nem tudta, hogy ki van még életben, így levelét Tatai Sándorhoz, a debreceni kollégium történelem, latin és ógörög tanárához címezte, melyben Tatai figyelmébe ajánlotta a három évvel korábban kiadott matematikai művét. Ez a munka a prímszámok listáját közli táblázatos formában 1-től 1 020 000-ig, oldalanként ezres csoportokba szedve. Levele mellé egy francia nyelvű recenziót is mellékelte, mely 1812 áprilisában a *Le Moniteur Universel*-ben jelent meg a kor egyik kiemelkedő matematikusától, Adrien-Marie Le Gendre-től, amelyben a francia tudós méltatta Csernák munkáját. A Tataihoz írt levélben felsorolta azokat a tudományos folyóiratokat, melyek matematikai munkáját recenzálták, s amelyek közül a német matematikus Gauss-énak örült a leginkább. Mivel könyve iránt érdeklődtek külföldi tudósok, így azt gondolta, hogy Bécsbe, Magyarországra és Erdélybe is juttat el példányokat, többek között a protestáns ágenseknek, a katolikus akadémiáknak és a protestáns iskoláknak is. Csernák a könyvek szállítási költségét is magára vállalta. Mivel régen nem hallott hazai ismerősei felől, így Tataitól érdeklődött Weszprémi István orvosról, egykori professzoráról, Sinai Miklósról, Teleki Sámuel grófról, Teleki László grófról, akivel 29 évvel korábban Göttingenben találkozott, Vay István pataki kurátorról, aki korábban az állásajánlatot küldte

⁵³ HCO, *Schepenen en Raad van de stad Deventer, periode Republiek Stadsbestuur*, ID 691. 4. 46., 1789. december 23.

⁵⁴ Uo., 1789. december 23.

⁵⁵ RGCGA, Toegangnummer 47. *Curatoren van de Groningse universiteit*, 2.1.1.13. „Resolutien der heeren curatoren”, resolutiën van het college van curatoren, 1776. maart 2–1791. dec 20, 1789. december 27.

⁵⁶ HCO, *Schepenen en Raad van de stad Deventer, periode Republiek Stadsbestuur*, ID 691. 4. 46., 1789. december 28.

⁵⁷ HCO, *Stad Deventer, periode Franse tijd*, ID 692. 4., 3. november 1795. és 7., 1798. október 25.

neki, illetve Domokos Lajos főbíróról és annak családjáról. Megígérte továbbá, hogy a debreceni kollégium iránti háláját ki fogja fejezni és nem hal meg végrendelet nélkül.⁵⁸

Csernák néhány hónappal később Domokos Lőrinc megyei főjegyző és Benedek Mihály püspök tanácsára Teleki Sámuel erdélyi kancellárhoz intézte 1814. szeptember 15-én kelt levelét, melyben a kancellárnak negyvenkét darabot juttatott el azzal a kéréssel, hogy a könyvekbe beírt címzettekhez továbbítsák a példányokat.⁵⁹ Sárospatakra így két munka került, egy pedig Szombati János professzorhoz.⁶⁰ Debrecenben a könyv megérkezéséről 1815. március 8-án emlékeztek meg, és határoztak egy köszönő levél elkészítéséről.⁶¹

Magyarországon maradt családjáról sem feledkezett meg, ugyanis testvérének, Csernák Erzsébetnek az utrechti tanulmányaiból hazatérő Göde Istvánnal 10 aranyforintot küldött. Göde hazatérve Miskolcon lett iskolamester, a pénzt viszont feltehetőleg elköltötte, mert amikor Csernák Erzsébet veje, a fői iskolamester, Haraszi Sámuel, elment hozzá, akkor Göde a pataki kollégiumhoz fordult, hogy segítsenek a pénzt a kollégiumi kasszából kifizetni, kötelezvényt vállalva, hogy folyó év szent Mihály napjáig a kölcsönt megtéríti, így a pénzt valóban fel is vehette.⁶²

Hosszú és eredményes karrierje után először 1810-ben kérte Csernák a városi tanácsától nyugdíjazását.⁶³ Életrajzírója szerint ekkor már beteg volt. A város megígérte, hogy fizetése teljes összegével vonulhat majd nyugállományba. Erre azonban mégsem került sor, mert öt évvel később újból a városi tanácshoz fordult hasonló kérelmével. 1816. február 24-én végül megszületett a nyugdíjazásáról szóló határozat: 1816. július 1-től 700 guldenes összeget állapítottak meg neki.⁶⁴ Sajnos nyugdíjas éveit már nem élvezhette ki, mivel 1816. május 5-én meghalt.⁶⁵

Egykori hollandiai *alma matere*, a groningeni egyetem nem feledkezett el róla. Halála után öt hónappal 1816. október 23-án a groningeni egyetem titkára levelet küldött Deventerbe, hogy Csernák életéről és tudományos munkásságáról kérjen beszámolót. Ez az irat latinul készült el egyenesen Verburg rektor tollából.⁶⁶

Hollandul soha nem tanult meg igazán jól, a kor szokásai szerint tudósként latinul írt és beszélt, de anyanyelvét sem felejtette el, holland nyelvű életrajza szerint minden reggelt magyar nyelvű dicséző énekkel kezdett.⁶⁷

⁵⁸ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban TtREL) I.3.d.1. Vu. 84. Csernák Levele Tatai Sándorhoz, Deventer, 1814. június 28.

⁵⁹ JELITAI, *Csernák László*, 6.

⁶⁰ SRKL A XXXVIII/15,281/326. Gróf Teleki Sámuel levele 1814. november 20.

⁶¹ TtREL II. 1. d. 3. kötet 263.

⁶² SRKL A XVIII/6657/213. (Kelt: 1782. június 27.)

⁶³ HCO, *Stad Deventer, periode Franse tijd*, ID 692. 4. 46., 27 hooimaand 1810.

⁶⁴ HCO, *Rector Magnificus en senaat van het athenaeum illustre, 1630–1872*, ID 806. 24. Register

⁶⁵ HCO, *Rector Magnificus en senaat van het athenaeum illustre, 1630–1872*, ID 806. 24., 1816. május 5.; HCO, 0123 *Burgerlijke Stand in Overijssel*, Inventarisnummer 3122, Aktenummer 120, 32.

⁶⁶ „*een berigt omtrent het leven en de letterkundige verdiensten van den waardigen Hoogleeraar Chernac*” HCO, *Rector Magnificus en senaat van het athenaeum illustre, 1630–1872*, ID 806. 24., 1816. október 23.

⁶⁷ JELITAI, *Csernák László*, 5.

Haláláról Csernák unokaöccse, Naszályi János tájékoztatta a debreceni kollégiumot, az özvegy hozzá intézett francia nyelvű levelét is szó szerint lemásolta. Ebből kiderül, hogy Csernák – ahogy azt Tataihoz írt levelében ígerte is – végrendeletében egykori iskolájáról is megemlékezett. Az özvegy azonban életében még meg kívánta tartani a haszonélvezeti jogot a pénz fölött és csak halála után kerülhetett az ígért összeg a kollégiumba. Maga a levél már 1816 júniusában megérkezett Naszályihoz, ő viszont nem merte azt postán elküldeni Debrecenbe, hanem csak a szuplikáló diákkal juttatta el a kollégiumba. Naszályi írt is az özvegynek, hogy a végrendelet tartalmáról tájékoztassa, de nem kapott erre választ, így a professzorokhoz fordult. Még arra is felhívta a figyelmet, hogy mikor ő Deventerben járt, akkor nagybátyja igen jómódban élt, így akár 100 000 forinthez is hozzájuthatnak a végrendeletből.⁶⁸

A kollégium professzora Péczeli József 1817. április 8-án kelt francia nyelvű válaszlevelében fejezte ki együttérzését az özvegynek, valamint köszönetet mondott a felajánlott alapítványért. Továbbá kérte, hogy küldje el az Utrechtben tanuló diákokkal férje mellképét, melyet a kollégium könyvtárában kívántak kiállítani.⁶⁹ Csernák özvegye 1817. július 21-én kelt levelében megköszönte a kollégiumi professzor kedves szavait, a mellkép küldését viszont férje rendkívül szerény természetére hivatkozva visszautasította (Csernákról egy kisméretű olaj portrét őriznek a Református Kollégiumban). A kollégiumnak szánt pénzt csak az özvegy halála után lehetett kifizetni, Csernák özvegye tehát megírta, hogy halála után unokaöccse, Z. J. Slichtenbree ügyvéd, fogja a kollégiummal felvenni a kapcsolatot.⁷⁰

A kollégium vezetői nyilván aggódtak a pénz kifizetésével kapcsolatban, ugyanis 1817-ben kelt emlékeztetőjükben arról értekeztek, hogy vajon a túlélő özvegy megváltoztathatja-e a végrendeletet férje akarata és a hollandiai városi törvények ellenében is, esetleg az özvegy vagy annak örökösei figyelmen kívül hagyhatják, vagy megsemmisíthetik-e azt, továbbá ha ezt a végrendeletet a deventeri városi magisztrátus hitelesítette, akkor a végrendelet hagyományosai⁷¹ nem tarthatják-e maguknál annak az átiratát, és vajon az özvegyet, nem fogja-e sérelem érni?⁷²

A kollégium aggodalma fölöslegesnek bizonyult. Csernák özvegyének unokaöccse nagynénje halála (1818. június 30.) utáni évben 1819. augusztus 1-én kelt levelében értesítette ugyanis a kollégiumot, hogy nagynénje haszonélvezete a halálával megszűnt. Az örökség 4000 guldent tett ki, de ebből előbb az örökösödési illetéket kellett kifizetni. Azt is megírta, hogy nagybátyja 3000 guldent hagyott Naszályi János lelkész úrra, aki Magyarországon élő unokaöccse volt, továbbá 5000 guldent nővérére Csernák Erzsébetre. Naszályi halála esetén az örökség annak gyermekeit illeti, ezért kérte a kollégium

⁶⁸ TtREL I.1.b.58., nr. 58.

⁶⁹ TtREL II. 1. d. 3. kötet, 303–304.

⁷⁰ TtREL II. 1. d. 3. kötet, 322.

⁷¹ Hagyományos az a személy, akinek a hagyományt juttatják. Hagyomány a hagyatékban meglévő valamely vagyontárgynak meghatározott személy részére juttatása, ha az ilyen részesedés nem minősül öröklésnek. Polgári törvénykönyv 7:31§

⁷² TtREL I.1.j.1. D 56.

segítségét az örökösök felkutatásában.⁷³ A kollégium részéről Péczeli József válaszolt erre a levélre is december 1-jén, melyben tudatta, hogy Naszálynak még szeptemberben írta az első levelét, de nem kapott rá választ, annyit azonban sikerült kideríteniük, hogy Veszprém megyében Palotán él. A kollégiumnak járó pénzbeli hagyományt Nagy Bálint bécsi kereskedőn keresztül (Spiegelgasse 1161.) kérték megküldeni.⁷⁴

Az ügyvéd válaszában közölte, hogy az 1817. december 27-ei hollandiai örökösödési törvény értelmében 10%-ot, majd ennek a 10%-nak a 15%-kát, vagyis 460 guldent kell levonnia a 4000 guldenes hagyományból, így 3540 gulden jár a kollégiumnak. A holland örökösök némi fenntartással fogadták a debreceni professzor korábbi levelét a bécsi kereskedőhöz való utalással kapcsolatban, ezért az ügyvéd 1820. május 3-án írt levelében azt kérte, hogy a pénz küldéséről szóló határozatot, amelynek ellenjegyzését várták a kormányhivataltól vagy más egyéb hitelt érdemlő módon, francia vagy latin nyelven küldjék meg neki. Kérte továbbá egy eredeti tanúsítvány kiállítását a közgyűléstől arra vonatkozóan, hogy a levél címzettjének joga van felvenni ezt a pénzt, ugyanis csak ennek a tanúsítványnak a birtokában tudja azt kifizetni. A legjobb mód az ő nevére kiállított váltó lenne a hagyomány összegében. A váltót eladják a bécsi kereskedőháznak, amely azt fel tudja használni a hollandiai kereskedelme során.⁷⁵

1820. április 1-jén a kollégium Szűcs István bécsi ágenshez fordult, hogy kinél és kin keresztül lehetne az ügyletet lebonyolítani.⁷⁶ Az ágens válaszában Heinrich Ritter von Geymüller bécsi bankárt ajánlotta. Kérte továbbá, hogy a megbízást készítsék el és azt a városi magisztrátussal hitelesíttessék. A meghatalmazás végül el is készült.⁷⁷ A kollégium 1820. december 9-én kelt latin nyelvű levelet küldött Hollandiába, melyben értesítette az örökösöket, hogy a Tiszántúli Egyházkerület Konzisztóriumuma Heinrich Geymüllernek, a legnagyobb bécsi pénzváltónak teljes felhatalmazást adott a pénzügyekben való eljáráshoz. A 3540 forintból, amit Slichtenbree ügyvéd ígért az egyéb költségek (Deventerben intézkedés és eladás 35,8 forint, *notarius* és *procurator* honoráriumára 17,12 forint, amszterdami intézkedés 17,14 forint és ottani levelezés 7,16 forint) levonása után 3461,10 forint maradt,⁷⁸ ami az átváltás után 2801 forint ezüst húszas értékben 1821. április 2-án a kollégium pénztárának a közszükségleti alapjába folyt be.⁷⁹ 1821. április 30-án Péczeli a pénz megérkezéséről tájékoztatta a hollandokat.⁸⁰

1847. július 7-én a somogyi egyházmegyéből jött ajánlás a Csernák-alapítványra, még hozzá azzal a megkereséssel, hogy tudomásuk szerint ebből az alapból Naszályi János gyermekei és azok utódai is részesülhetnek, így Naszályi veje, Szabó Ferenc szárszói

⁷³ TtREL II. 1.d. 3. kötet, 358.

⁷⁴ TtREL II. 1.d. 3. kötet, 366–367.

⁷⁵ TtREL II. 1.d. 3. kötet, 376–377. Ezúton szeretném megköszönni dr. Marádi Krisztinának (DE, Francia Tanszék) a francia nyelvű levelek értelmezésében nyújtott segítségét.

⁷⁶ TtREL I.1.b. 63.

⁷⁷ TtREL I.1.b. 64. nr. 1429.

⁷⁸ TtREL II. 1.d. 3. kötet 384–386.

⁷⁹ BALOGH Ferenc, *A Debreczeni Református Főiskola alapítványi törzskönyve*, (Debrecen: Szabad Királyi Város Könyvnyomda Vállalata, 1911), 52–53.

⁸⁰ TtREL II. 1.d. 3. kötet, 398–399.

előimádkozó, sok gyermek édesapja szeretne volna tudni, hogy pontosan mi volt a végrendeletben és mit remélhet gyermekei számára, ezért a külső-somogyi egyház meggyűléséhez folyamodott ennek kiderítésére.⁸¹ A válasz 1850. február 27-én érkezett meg, miszerint nincsen külön Csernák alapítvány, ugyanis amit a néhai deventeri professzor az iskolára hagyott, azt nem ösztöndíjakra, hanem az iskola közszükségleteire hagyta és az már korábban a közszükségleti alapba olvadt be.⁸²

Végszó

A peregrináció a tehetséges magyar diákok számára megnyithatta a külföldi munkavállalás lehetőségét. Gondoljunk Apáczaira, akinek élettörténete sok hasonlóságot mutat Csernákéval, hiszen mindkettőjüknek katedrát ajánlottak Hollandiában, feleséget is onnan választottak. Életük nagy fordulópontja viszont a döntés volt: menni vagy maradni? Apáczai Kolozsvárt választotta, de korai halála csak rövid tudományos karriert tett lehetővé. Csernák várta a hazahívó levelet, ami csak jóval hollandiai letelepedése után érkezett meg. Azt hiszem sem a kortársak, sem az utókor nem vetheti Csernák szemére, hogy a már biztos egzisztenciát választotta a teljesen bizonytalan magyarországi élet helyett. Patakra, majd később Debrecenbe írt leveléből viszont arra lehet következtetni, hogy bár megtalálta számítását Hollandiában, de szíve egy kis darabja Magyarországon maradt.

*Csernák portréja a Debreceni Református Kollégiumban
(a fotót dr. Oláh Róbert készítette)
A közléshez Baráth Béla rektor úr járult hozzá.*

⁸¹ TtREL II. 1.d. 10. f. 131.

⁸² TtREL II.22.a.17. nr. 428.